

GALICIA E AS RELACIÓNS MARÍTIMAS ENTRE O ATLÁNTICO E O MEDITERRÁNEO NA PREHISTORIA RECENTE

Por: Antonio de la Peña Santos
(Arqueólogo do Museo de Pontevedra)

A maior parte da historiografía tradicional galega, e non só precisamente a máis ideoloxizada, optou por ocultar -ou como moito minimizar- ata datas moi recentes, toda posible relación entre a área galaica e o mundo mediterráneo en beneficio de postulados de corte máis ou menos difusionista que dirixían a mirada cara aos focos culturais da Europa continental e atlántica. Tras deste menosprezo estaban presentes -e en certa medida aínda seguen a estar- tanto o ancestral atraso de Galicia no campo da investigación histórica, como fundamentos ideolóxicos máis ou menos conscientes sustentados nunha pretendida preeminencia étnica do mundo ario -o céltico-, sobre o semita -o mediterráneo-.

Fronte a elo, vanse abrindo paso de xeito paseniño liñas de investigación que tratan de analizar, nos seus xustos termos, a incidencia dos contactos co Mediterráneo na evolución social e económica das terras galaicas durante a prehistoria recente, unhas relacións que se están a revelar decisivas para comprendermos un momento clave da etnoxé-nesis galaica: o último Milenio aC.

OS PRIMEIROS CONTACTOS

A mediados do III Milenio AC, as terras galaicas andaban metidas de cheo nos últimos momentos da fase de máximo esplendor do fenómeno megalítico. Comezaban a circular entre as elites locais algúns instrumentos de cobre e os primeiros adornos de ouro e prata, e as comunidades campesiñas megalíticas empezaban a experimentar os primeiros indicios dunha transición cara a formas máis complexas de organización social. O incremento da complexidade social por estas datas fica avaliado pola existencia de claros indicios dunha intensificación agraria na que non poucos autores queren ver referencias á famosa "Revolución dos Produtos Secundarios da Gandería"; a elo temos que sumar as transformacións no ritual funerario, cun certo abandono progresivo do arcaico ritual neolítico de carácter colectivo en beneficio das inhumacións individuais con ofrendas en aparencia moito máis ricas que as tradicionais e nas que xa aparece o metal; incluso, recentes investigacións sobre a arte rupestre ao aire libre insisten no seu velleiro co poder como elemento legitimador da nova orde social. Parece claro, pois, que ao longo do III Milenio AC -por certo a imaxe e semellanza do que parece suceder no resto da fachada atlántica

europaea- as comunidades galaicas estaban inmersas nun claro proceso de crecemento económico e de desenvolvemento social.

Neste ambiente vaise ir xeneralizando a circulación de elementos metálicos. Como algo novo e polo tanto de acceso restrinxido, os primeiros metais -cobre, ouro, prata- na súa maior parte estarán destinados ao consumo e ostentación das elites emerxentes, que se servirán da súa posesión e exhibición pública para manifestar e reafirmar a súa posición privilexiada -en suma, o seu poder- como dan a entender acumulacións de riqueza tan aparatosas como as dos "tesouros" de Agolada e, sobre todo, de Caldas de Reis. As flagrantes semellanzas formais e técnicas que presentan estes bens de prestixio social nas diferentes "fiste-rras" atlánticas -Bretaña, Illas Británicas e Galicia, en liñas xerais-, sumadas a outros indicios que apuntan a un nivel de desenvolvemento socioeconómico tamén relativamente parello, parecen falar da existencia de contactos regulares entre estas comunidades; por poñermos tan só dous exemplos moi concretos, amais das coñecidas semellanzas formais entre a arte rupestre galaica e a británica, é probable que durante esta fase os ouroos galaicos forneceran os mercados bretóns e británicos; ao tempo, neses mesmos puntos detéctanse, anque dun xeito pouco menos que

Detalle do petroglifo de Auga dos Cervos en Oia, cunha representación de navío de tipoloxía mediterránea

MAQUIEIRA
PESCA DEPORTIVA

Plaza de España, 4
Teléf.: 986 851 814

PONTEVEDRA

experimental, os primeiros indicios de actividades relacionadas coa máis antiga metalur-xia do bronce. Todo elo fala da existencia de contactos máis ou menos frecuentes entre as tres áreas atlánticas mencionadas, e a través deses contactos produciríanse non só intercambios de bens de prestixio social moi concretos para o consumo das elites, senón case que con toda seguridade doutras variadas mercadorías e sen dúbida de información de todo tipo, entre ela a de coñecemento tecnolóxico.

Pero se temos en conta a posición xeográfica das tres zonas en cuestión, o máis razoable é pensar que os contactos entre elas serían levados a cabo a través da vía marítima. Naturalmente, pensar en navegación de altura no Atlántico durante o III Milenio ven ser como asomarse a un abismo, pero non se nos ocorre outra explicación. Deixando esta cuestión ben prantexada, a pregunta parece obvia: disporían as comunidades atlánticas da tecnoloxía marítima axeitada para manter os contactos?. A resposta, cando menos polo momento, é que non, de modo que non nos queda outra alternativa que pensar en navegantes de filiación mediterránea como intermedia-rios principais nos contactos atlánticos durante os primeiros tempos da Metalurxia.

As probas materiais destas máis que probábeis relacións arcaicas entre o Atlántico e o Mediterráneo comezan a albiscarse paseniñamente. Ao navío gravado no petroglifo de Auga dos Cebros en Oia, que con toda seguridade reproduce unha embarcación mediterránea de mediados do III Milenio, temos que sumar o recente achado baixo as augas do río Ulla fronte a Catoira dun puñal de tipo "lycio". Anque escasos polo momento, son indicios racionais que permiten abrir unha liña de investigación sobre as posibles responsabilidades de navegantes de filiación mediterránea nos contactos e no desenrolo socioeconómico das comunidades atlánticas dos primeiros tempos da Metalurxia.

OS SÉCULOS ESCUROS

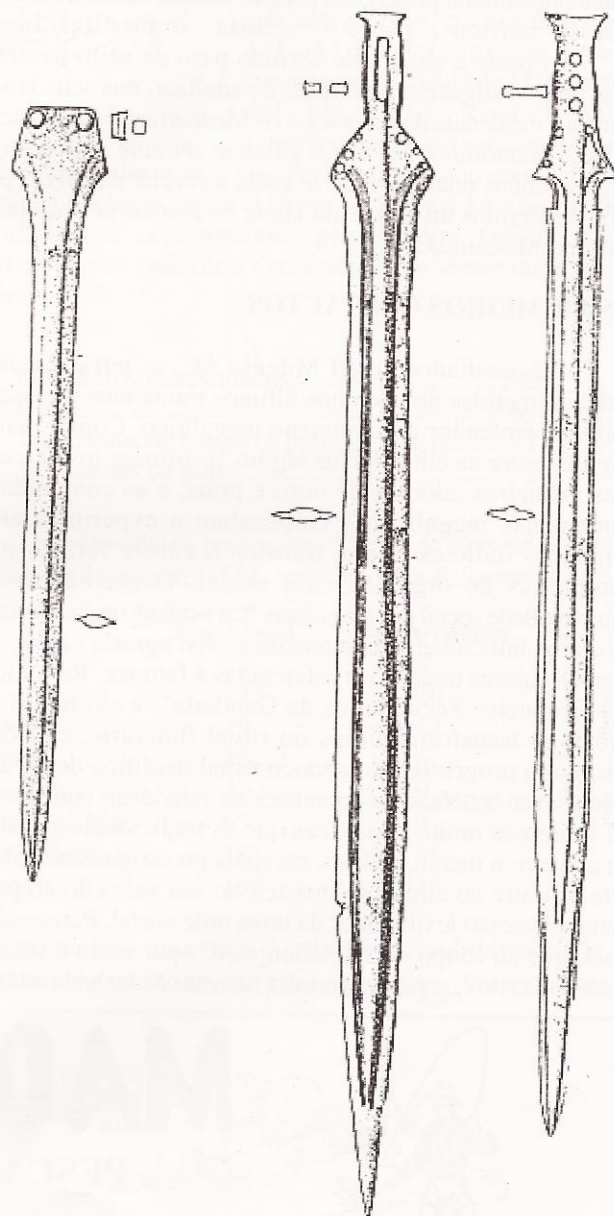
A medida que nos adentramos no II Milenio AC, a área galaica semella entrar á súa vez nunha visible desaceleración do ritmo de crecemento. Van desaparecer agora da nosa vista tanto as necrópoles coma os presumíbeis usos e costumes funerarios, os asentamentos da poboación, gran parte dos obxectos de uso cotián, a arte rupestre galaica, etc., como dando a entender a posibilidade de que ao tempo se houbera producido un substancial descenso demográfico. Malia que os achados descontextualizados de tres ou catro espadas e uns cantos machados de bronce reflicten claros avances tecnolóxicos coa implantación -agora xa definitiva- da metalurxia do bronce e o mantemento dun certo grao de contactos atlánticos, todo fai supor que durante esta fase entrouse nun período de crise económica e demográfica que trouxo como consecuencia máis evidente a interrupción do proceso de desenrolo social e detido a clara tendencia iniciada cara á sedentarización do hábitat.

A "crise" do II Milenio parece ter afectado en maior ou menor medida a toda a Europa atlántica, e para explicala téñense proposto diferentes causas: procesos de deterioro climático, alteracións nos circuítos atlánticos tradicionais de intercambio coa posta en explotación de novas vetas de

mineral, modificacións na balanza dos centros de poder dunhas zonas para outras, degradación da capacidade productiva dos solos por causa da intensificación agrícola anterior, etc. Tal vez sexa a conxunción de todos estes factores, xunto con outros aínda descoñecidos, o que explique a apertura desta etapa de recesión que non parece finalizar ata os séculos inmediatos ao cambio de Milenio, e na que semellan desaparecer na súa práctica totalidade os contactos exteriores da área galaica por vía marítima.

A "COMUNIDADE" ATLÁNTICA DA FASE DE ESPLENDOR DA IDADE DO BRONCE

Tal e como parece suceder no resto de la fachada atlántica europea, a etapa de recesión semella que comeza a desaparecer a finais do II Milenio, dando paso a unha nova fase de intensificación económica que no seu cénit chegará a superar o nivel acadado nos comezos da Metalurxia. Na base

A tipoloxía das espadas de finais da Idade do Bronce, como as atopadas nas augas do río Ulla, é común nas fisterras atlánticas.

desta recuperación estará, unha vez máis, un forte desenrolo agrario coa introducción de novos cultivos e de melloras tecnolóxicas que permitirán a ocupación de terreos de maior potencialidade agrícola; pero para a posta en explotación destes novos espazos agrarios era de todo punto imprescindible o emprego do barbeito, do estercado e do uso de arados de tracción animal. De todo elo derivaríase a rápida recuperación da tendencia ao sedentarismo das comunidades campesiñas -que cristalizará pouco tempo máis adiante coa implantación do fenómeno castrexo-, unha maior presión sobre as terras cultivábeis, e o conseguinte reforzamento da diferenciación social co incremento da especialización e a reaparición das elites sustentadas no coñecemento ritual e no control do traballo do solo e dos intercambios a longa distancia.

Podemos comprobar o dinamismo desta etapa de expansión cando reparamos na existencia de cada vez máis frecuentes contactos cos restantes focos culturais atlánticos e, o que agora nos interesa máis, cos mediterráneos. Os

información e de coñecemento..., que serán asimiladas en maior ou menor grao polas elites locais e actuarán como dinamizadores dunha sociedade en plena expansión. Algúns obxectos de carácter eventualmente "cultural" presentes no magnífico depósito de fundidor de Baiões en Viseu, Portugal, parecen ratificar esta impresión.

O froito máis espectacular desta etapa de apertura ao exterior e de chegada e asimilación de influencias mediterráneas -de maneira primordial as melloras agrícolas- será a cristalización do proceso de sedentarización iniciado na primeira fase da Metalurxia co definitivo afianzamento das comunidades galaicas ao territorio e a lenta pero sistemática implantación do fenómeno castrexo, un proceso tanto máis temperán e intenso canto máis ao sur e cara á costa, o que pon ben ás claras a vía de chegada das influencias que contribuíron ao seu desenrolo e contradí totalmente as vellas teorías que consideraban, como non podía ser menos, ao mundo castrexo galaico como produto de migracións e/ou contactos continentais, nomeadamente "célticos".

OS CONTACTOS DURANTE O PERÍODO CASTREXO

Deixando ben sentada a nosa opinión de que o fenómeno castrexo galaico é o froito directo da evolución interna das comunidades campesiñas galaicas da Idade do Bronce, estimulada en boa medida gracias aos contactos mantidos co mundo mediterráneo, a súa dinámica posterior estará en maior ou menor escala condicionada, unha vez máis, pola xeografía e polo diferente nivel dos contactos exteriores en cada momento concreto.

En tal sentido, a caída en mans fenicias dos circuítos atlánticos de intercambio a partir do século VIII aC logo do seu asentamento na área de Gadir, e a progresiva introducción de manufacturas de ferro nos mercados, supuxo o colapso da economía tradicional atlántica coa disolución das

antigas relacións de intercambio e o paso a unha realidade máis illada e fragmentada. A partir destes momentos, o comercio atlántico pasará a se rexer por patróns económicos moi diferentes dos tradicionais, e os focos culturais atlánticos entrarán nunha fase de relativo illamento, evoluíndo de maneira independente e sen a penas relacións entre si. Un destes focos será o galaico, e a manifestación máis peculiar do mesmo será a entrada do mundo castrexo nunha etapa de relativo estancamento, ralentizándose o ritmo de crecemento económico e social que fixera posible en última instancia a súa aparición; de aí a súa condición de fenómeno peculiar da área galaica, sen referentes directos fóra destes límites territoriais.

Coitelo afalcado de ferro con remaches de bronce atopado no Castro de Penalba en Campo Lameiro. É un exemplar típico das factorías fenicias do Mediterráneo.

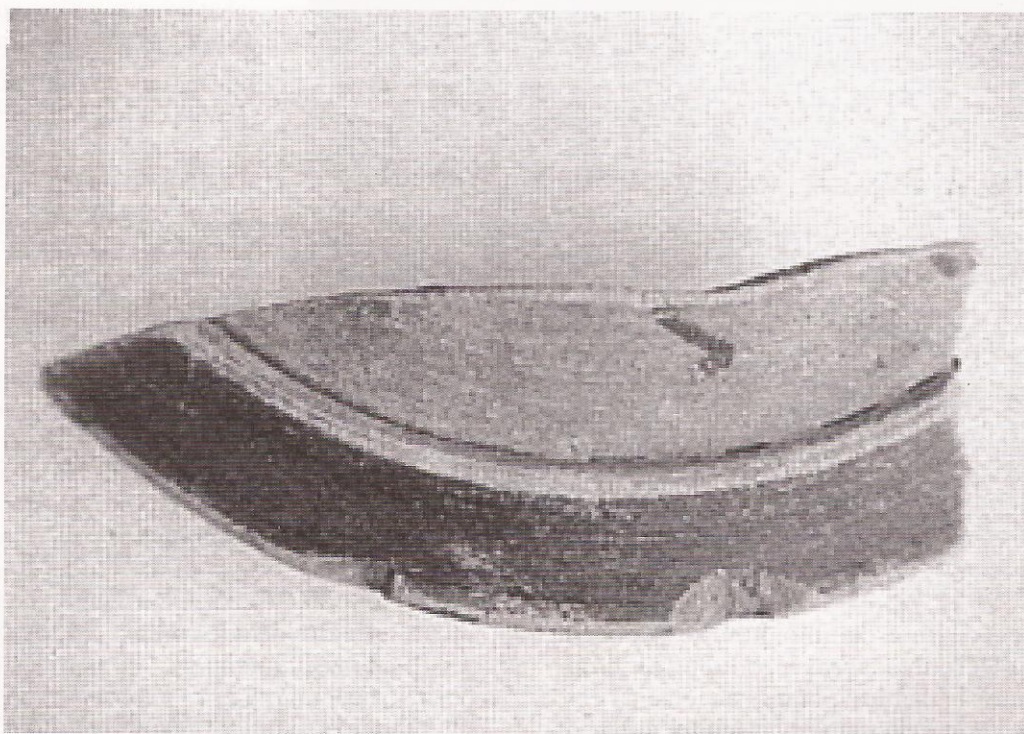
circuítos atlánticos de intercambio non só parecen interconectar as diferentes áreas productoras e/ou distribuidoras da Europa atlántica: poranas en relación cos países mediterráneos. Producións típicas atlánticas acadarán o Mediterráneo Central, e de aí chegarían ás nosas costas seguramente non só mercadorías moi concretas como a espada tipo Sa-Idda do río Ulla, senón boa cantidade de novidades de carácter tecnolóxico e, sobre todo, ideolóxico, que terán unha enorme transcendencia social: novos cultivos, novos coñecementos tecnolóxicos, novas formas de diferenciación social, novos modelos de armamento, novas formas de vestido e de adorno persoal, novos tipos de transporte, novas formas de exhibición do poder, de

Durante este período, os escasísimos contactos exteriores do mundo castrexo parecen estar, sen lugar a dúbidas, nas mans fenicias, que utilizarán as rutas marítimas abertas previamente. Neste senso, a progresiva presenza de manufacturas de ferro no rexistro arqueolóxico dos castros máis antigos -nomeadamente coitelos afalcata-dos e podóns, numerosos no castro de Torroso en Mos,- cremos que só pode ser interpretada como efecto directo da existencia de contactos marítimos coas factorías semitas do sur.

Na nosa axuda vén a recente identificación no rexistro arqueolóxico dos castros antigos de materiais de filiación mediterránea que con anterioridade pasaran desapercibidos. É o caso de numerosos obxectos de pasta vítrea, como as doas oculadas ou o famoso e aínda non estudiado aríbalo procedente das escavacións do ano 1973 no castro de O Neixón en Boiro; a elo habería que engadir un elenco cada vez máis importante de restos de ánforas e de cerámicas de mesa fenicias, ademais de significativas mostras de cerámicas finas áticas e greco-italicas, sen esquecer a fíbula descuberta no castro de Alobre en Vilagarcía. Sen dúbida, a investigación con metodoloxía moderna de asentamentos como o de A Lanzada en Sanxenxo, coa súa riqueza en materia-is de importación,

serviría para ratificar a importancia do comercio fenicio durante as fases antigas da evolución do mundo castrexo, e se cadra axudaría a coñecermos a posible influencia que as novidades mediterráneas puideran ter exercido sobre o desenrolo interno das comunidades campesiñas galaicas, unha cousa hoxe por hoxe de difícil acometida fóra do campo da especulación.

Os contactos co mundo romano a partir sobre todo das décadas finais do século II aC, e a súa definitiva integración no Imperio durante a segunda metade do I aC, suporán a entrada do mundo castrexo galaico na súa etapa de máximo desenrolo e esplendor. Nun principio esporádicos, logo da expedición de César no 61 aC -para a que de forma farto significativa recorreu a embarcacións e mariñeiros gaditanos, os únicos que coñecían con seguridade as rutas atlánticas- o comercio marítimo -e máis tarde o terres-tre-coas zonas máis romaniza-das da Península Ibérica e coa propia península itálica, inundará as terras galaicas de todo tipo de produtos exclusivos do mundo romano na culminación dun proceso de apertura ao Mediterráneo que, como pretendiamos mostrar ao longo destas páxinas, arrincará cando menos dous milenios antes, durante os primeiros tempos da Metalurxia.

As importacións de produtos púnicos, como esta cerámica pintada, son bastante frecuentes no castro de A Lanzada en Sanxenxo